

SZILI ISTVÁN

A FINNUGOR ŐSTÖRTÉNETÍRÁS
ÉS NYELVÉSZET ELLENTMONDÁSAIRÓL

B u d a p e s t

2019

...

mert hirdetem, hogy testvér minden ember
s hogy egymásra kell, leljen végre egyszer
mindenki, aki jót akar.

...

mert hiszek jóban, igazban, szépben.
Minden vallásban és minden népben
és Istenben, kié a diadal

Wass Albert, 1947.

A FINNUGOR ŐSTÖRTÉNETÍRÁS ÉS NYELVÉSZET ELLENTMONDÁSAIRÓL

A magyar őstörténetírás sosem volt mentes a politikától, ma sem az. Durva példa a politika behatolására az oktatásba szomszédaink történelemtanítása is (dákorumán kontinuitás, a Nagymorva fejedelemség kiterjesztése az egész Kárpát-medencére stb.). De maradjunk itthon. A magyar közvélemény több mint 150 éves sulykolás után ímmel-ámmal elfogadta tanított őstörténetünket, amit a „finnugor” jelzővel illetett nyelvészet alapozott meg.

Eszerint volt egy uráli, majd finnugor és ugor őshaza, ugyanitt ősnépek és ősnyelvek, s a magyarok az ugor közösségből váltak el az obi-ugoroktól (manysiktól-hantiktól) valahol dél-nyugat Szibériában, Kr. e. az első évezred közepén. Nem volt helyénvaló a magyarok ősei között szkítákat, hunokat, avarokat emlegetni, mint ahogy azt évszázadokon keresztül természetesnek tartották. Délibábkergetők lettünk (mint a románok a dákokkal), de még csúnyább jelzőket, sőt politikai fenyegetéseket is kaptunk. Egyébként be lehet bizonyítani, hogy többé-kevésbé mindenki érzelmi alapon történészkedik, mégha mégoly tudományosnak, tárgyilagosnak vallja is magát.

Az eredeti finnugor modell kicsit lazult már, de a lényeg nem változott. Pedig ki kell végre nyíltan és egyenesen mondani, hogy sosem létezett finnugor ősnép, őshaza és ősnyelv. Ez egy mesterséges, nem feltétlenül tudományos módszerekkel létrehozott rendszer, s a nyelvrokonság más alapokon nyugszik és valóban rokonaink lehettek az előbb említett népek (szkíták, hunok, avarok). Heroizálás nélkül! (Minden nép nyelvének, kultúrájának, származásának története érdekfeszítő, a legkisebbeké is). Azonosságról persze helytelen volna beszélni. A rokonságot, nyelvrokonságot ki kell terjeszteni a török-mongol népek, illetve nyelvek felé is. A hunok egy nagy törzsszövetséget alkottak, részben rokon törzsekkel, köztük számosan beszélhették a magyar nyelv őseit. Ahhoz, hogy a magyarok Attiláról tudomást szerezzenek, nem kellett Pannóniába jönniük s német énekmondóikat meghallgatniuk. Egyes tudósaink a honfoglaló magyarság emlékezetét még 300-400 évre visszamenőleg is kétségbe vonják, közben az obi-ugorok 3000 éves népi emlékezetéről beszélnek.

Jelen munkám vezérfonalául Götz László munkássága szolgál. Könyve, a Keleten kél a nap (Püski, 1994) véleményem szerint a 20. század egyik (ha nem a) legfontosabb őstörténeti műve.

Götz László (1934-1992) Sümegen érettségizett, Pécsen orvostanhallgató volt. Évfolyamtársai „zseninek” nevezték. 1956-ban disszidált és tanulmányait Bécsben folytatta. Mivel még nem tudott elég jól németül, belgyógyász professzora „megengedte” neki hogy latinul vizsgázzon. Miután könyvei 1981-től kezdve saját kiadásban megjelentek, László Gyula tiszteletbeli tanítványává fogadta.

Volt egy másik (többször idézett) vegyész-orvos-történészünk is, Érdy Miklós (1931-2017), illik róla is megemlékezni! Ő is 56-os menekült volt. 1977-ben személyesen mondta nekem, hogy örök hálával tartozik Amerikának amiért az befogadta és otthont adott neki... Az ő munkássága is átfogó jellegű, ez tűnik ki A magyarság keleti eredete és hun kapcsolata c. könyvéből (Kairoosz, 2010).

Hatással volt őstörténeti szemléletemre annak idején Sebestyén László Kézai Simon védelmében c. vitairata, ami nem kis nehézségek árán jelent meg a szerző kiadásában. Őt Szűcs Jenő történész munkája „bosszantotta fel”, aki ostromozta a még teljesen ki nem irtott hun-tudatot (= hamis nemzettudatot), s Kézai művét fantasztikus koholmánynak nevezte (1975/21=21. old., p. 21).

Kritikus véleményem kialakulásához hozzájárultak László Gyula, Bakay Kornél, Kiszely István és más szerzők munkái is. Viszont Komoróczy Géza és Fodor István könyvei (Sumer és magyar – 1976, Verecke híres útján – 1975) engem is felbosszantottak, s 1977-ben írtam egy szerényebb tanulmányt (A finnugor őstörténetírás hiányosságairól), melynek 100 példánya „szamizdat” maradt. Címét Érdy Miklós javasolta az „Egy magyarológus gondolatai” helyett, amit Komoróczy G. gúnyos elnevezéséből kölcsönöztem...

A legutóbbi idők igen fontos „hiánypótló” nyelvészeti munkája Marác Lászlóé: Elhallgatott közép-ázsiai nyelvrokonaink (Frig, 2017), továbbá ugyanezen szerző egy korábbi tanulmánya: A finnugor elmélet tarthatatlansága nyelvészeti szempontból. A magyar nyelv eredetéről is (in: Magyarságtudományi tanulmányok, HUN-idea 2008). Egy becses könyvhöz Marác László írt előszót (Molnár Zsolt – Molnárné Czeglédi Cecília: A tiszta magyar nyelv kincseinek megőrzése és tanítása, Püski, 2009).

Számomra ma a leghitelesebb, véleményem szerint a valósághoz legközelebb álló, átfogó őstörténeti és nyelvészeti szintézis Götz László és Marác László munkásságából áll össze. Felölelik 200 év magyar kutatóinak eddig mellőzött munkásságát is és kijelölik a kutatás további irányát. Ebbe az új nyelvészeti és őstörténeti rendszerbe kell majd beilleszteni, beépíteni a „finnugor” kutatások időtálló rész-eredményeit is.

KULTÚRHARC A KEZDETEKTŐL

H. G. Wells (1930/300): „Európában még mindig szokás a római író példájára úgy emlegetni a hunokat... mint pusztító és kegyetlen emberek csordáját.” Wells ezután bemutatja a hunok és a rómaiak igazi arcát.

Nagy Károly hódító törekvéseit a korabeli források azzal „igazolták”, hogy meg kellett törni a kevély és barbár avarokat a nyugati civilizáció és a kereszténység védelme érdekében (Bóna István, 1973/151). Győrffy György aztán bravúrosan eltünteti az avarokat a Kárpát-medencéből, mondván, hogy az avar alattvalók (bolgárok, frankok, morvák stb.) csak a „társadalmi mimikri” révén vallották magukat avarnak... (Persze a morvák túléltek a bajor uralmat) (Győrffy, 1973/3-4).

A honfoglaló magyarok kalandozásai sem öregbítették hírnevünket. A nyugati krónikások a magyarokat hun utódoknak tartották. A kolostori évkönyvek írói azonban eltúlozták a magyarok keresztényellenességét. 907-ben a pozsonyi csatában a frank-bajor hadsereg súlyos vereséget szenvedett, nem sikerült visszafoglalniuk Pannóniát.

Történelmünk későbbi folyamán, a kereszténység felvétele után erősödött a német-Habsburg befolyás. Kollonich érsek a 17. században: „Magyarországot rabbá, koldussá, katolikussá, majd németté kell tenni.” Később sokan hittek a herderi jóslatban, a magyar nyelv lassú kihalásában...

A Rákóczi-féle, majd az 1848-as szabadságharc fokozta a németek és tudósaik ellenszenvét. Hozzájárult ehhez a féktelen német nacionalizmus, amit H. G. Wells így érzékeltet (1930/634): Az a tanító, vagy az a tanár, aki iskolában, vagy azon kívül nem tanította, és nem hirdette a németek faji, erkölcsi, értelmi és fizikai fensőbbiségét minden más nép fölött..., az megbélyegzett ember volt, akire bukás és háttérbe szorítás várakozott. A német történelem óriási méretű és rendszeres meghamisításával az emberiség múltját is meghamisították... Minden más nemzetet hanyatlónak és tudatlannak állítottak be...”

Ez alól a nyelvészek nagy része sem volt kivétel. Götz László summázata (1994/213) az, hogy a finnugor őshazát csak az 50-55. szélességi foktól északra szabadott kutatni, finnugor származásunk „... elmélete nem volt más, mint az akkori indogermanisztika globális, kontinentális méretű őstörténeti szemléletének szerves része.”

Galgóczy János: „Nagyra becsülöm a németeket. Sőt kezdek irigykedni rájuk azért a bámulatos szívósságért, hogyha egyszer valamely pangermanisztikus eszme, legyen az bármily abszurdum, bármily badar, kicsírázik az agyukban, nincs az istennek az a józan érve, amely azt onnan ki bírná tépni... legújabbban a száka népre vetették magukat... kisütvén róla, hogy... minden kétséget kizárólag árja volt” (1905/143).

Kéki Béla: „Egy időben felerősödött azoknak a hangja, akik azt a valóságtól legmesszebb távolodott felfogást hirdették, hogy a rúna írás eredeti ősgermán lelemény (1975/109).

Vámbéry Ármin: „Ha a nem magyar tudósok, mint Schlözer, Zeuss, Büdinger, Roesler stb. e kérdésekkel azon tisztán tudományos tárgyilagossággal foglalkoztak volna... és ha a magyar nép elleni, csak alig palástolható gyűlölet nem tűnnék ki mindenütt egyébként érdemes munkáikból, akkor az olvasó a magyarok finnugor eredetének általuk védelmezett tanát szigorúan tudományos meggyőződés eredményeképpen elfogadhatta volna” (1882/87). E tudósok „... mindennemű más irányú nyelvi, etnikai és történelmi kapcsolatunknak még a lehetőségét is tagadták... az akkori indogermanisztika Elő-Ázsiát, Iránt, Közép-Ázsiát és az eurázsiai steppét... mindenütt indogermánokkal népesítette be” (Götz L. 1994/212). „Hunfalvy Pál és követői ehhez a Schlözeri irányzathoz csatlakoztak” (uo. 219).

Marác László: Hunfalvy és Budenz „... csak a nyugat-európai, latin és germán forrásoknak adtak hitelt és egyszerűen kitiltották az összes egyéb forrást a tudományos kutatásból, beleértve a

középkori magyar krónikákat is” (2017/301). „... Rössler a magyar krónikákról általában: tűzbe kell őket vetni!” (Götz L. 1994/358).

1848 után a Magyar Tudományos Akadémián is megváltozott a helyzet. „Az Akadémia tehát törvényen kívüli állapotban élt... az aulikus testület hódoló főhajtással fogadja az üléseire ellenőrnek kiküldött császári biztosokat...” (Várkonyi Ágnes 1975/88). „A politikai-társadalmi-tudományos viszonyok tehát az... Akadémiától új tudománypolitikai irányelveket követeltek... és Hunfalvy Pál ugyancsak 1850-ben megjelenő tudománypolitikai és történelemszemléleti értekezése már az eddigi alapelvek radikális felülvizsgálatát követelik meg” (uo. 92.)

Hunfalvy Pál csinálhatott „hangtörténeti szaltó-mortálékát” (mint annak idején Sajnovics János, lásd Marác L.: 2017/78-80), amivel Vámbéryt vádolták. Vámbéry ellen Hunfalvy P. kilenc „bizonyítékot” sorol fel a magyar nyelv finnugor voltát illetően (in: Kodolányi, p. 42-48). E kilenc kérdésből ma kettőt tartanak helyesnek, kettőt csak részben, ötöt tévesnek.

Arany János: Akadémiai papírszeletek II. (1878):

Boncold csak nyelvész! hát baj, hogy az áldozat elvész?
Tartozik ez tereád? ... Egy bizonyos: nem anyád!

Érdekes Táncsics Mihály esete (akinek feltétlen tisztelője vagyok). A börtönben írt egy tanulmányt „Legrégibb nyelv a magyar” címmel. 1872-73-ban adta be az akadémiára, illetve „házalt” vele az akkori kultuszminiszternél, s végül Toldy Ferenc akadémikusnál (a magyar nyelv és irodalom professzoránál) kötött ki vele:

„... nézi címét, hosszasan nézi, ... a könyvbe bele nem tekint; végre az oraculum megszólal, és ez igéket hallatja: Nemhogy legrégebb volna a magyar nyelv, hanem a legfiatalabb. Ezzel visszaadta a munkámat;” (p. 503-507). Nem tudom, mi lett ezen igazgyöngy sorsa.

Szász Béla a hun-magyar mondatösszeállással kapcsolatban: „Voltak természetesen ellenkező véleményen lévők is, így Szabó Károly, Vámbéry Ármin, Nagy Géza és mások, de őket a nyelvészekből és irodalomtörténészekből álló tudós iskola egyszerűen terrorizálta.” (1943/401-402).

Azt, hogy az „ugor-török háborút” megnyerték, csak maguk a finnugristák állítják, több mint száz éve. A történelemkönyvekben azonban tényleg ők „győztek”. Gárdonyi Géza szerint a nemzettudat Batu Kánjai voltak, s ma is azok. Ellenzéki, liberális írók-újságírók azonnal felhördültek, amikor nemrég megalakult a Magyarságkutató Intézet. Már Benedek István megmondta: az ellenzék gyűlöli a nemzetet. Ami a nemzetnek jó (pl. a valóságához közelebb álló őstörténet), az nekik szörnyűség. A „kultúrharc” folytatódik.

TÖRTÉNELMI MEGFONTOLÁSOK

A finnugristák részéről több szempontból elhamarkodott lépés volt az őshazát – ami önmagában is ellentmondásos fogalom – mindjárt Szibériába tenni, oda, ahol nyelvrokonaink éltek (az indíték ismert...). Ahhoz azonban, hogy az „ugorok” közül Kr. e. 1000-500 körül kiváló magyarság halász-vadász civilizációs formáját ill. fokát kb. ezer év alatt „feljavítsák” a honfoglaló magyarság szintjére (amit még így is alacsonynak tartottak), természetellenes megoldásokra volt szükségük.

„Őseink az Urál környéki pusztákon a maga idejében páratlan szkíta művészet remekait megcsodálták, majd – több kevesebb sikerrel – utánozni próbálták” (Fodor István 1975/156). Megszületett egy magyarság, mely „... nevének gyökerében indoeurópai, nyelvében finnugor, művelődésében onogur és politikai szervezetében türk.” (Győrffy György, 1973/7). Tegyük még hozzá, hogy e torzszülött magyarságnak istene is türk volt: „... a nyugati türk birodalmat alapító... Istemi kagán neve a magyar hitvilágban tovább élt Isten nevében.” (Győrffy Gy. 1975/1, p. 411). Egyébként a TESZ: az „Isten” szó türk személynévből való származtatása téves.

Több oldalról bebizonyítható, hogy a finnugristák által felvázolt „cáfolhatatlan” és „végleges” magyar őstörténet teljesen téves, amit egyébként nyelvészeti „bizonyítékokkal” alapoztak meg. Akkor viszont a nyelvtudományukkal is problémák vannak, s ennek megállapításához nem kell

feltétlenül nyelvésznek lenni. Ugyanúgy, ahogy filozófusnak sem kell lennünk ahhoz, hogy megállapítsuk: a marxizmus-leninizmus mint tudomány megbukott (ettől még lehettek benne rész-igazságok).

Előbb azonban lássuk a közvetett, nem nyelvészeti bizonyítékokat arra nézve, hogy a magyarság miért nem lehet „finnugor” nép, s nyelve finnugor, úgy ahogy azt tanítják.

Már az a pusztán tény, hogy a hantik, manysik, lappok embertanilag teljesen mások, kizárja, hogy a többi finnugor néppel egy közös családba tartozzanak. Nyilvánvaló, hogy az „ősmagyar” nyelvet beszélő népeesség közelségében élhettek valahol. Ezzel együtt jobb sorsra érdemes rokonainknak tekintjük e kis (igen kis!) népeket, a pár ezer manysit és a 20-30 ezer hantit és lappot. Ősi kultúrájukra magam is utaltam az Etana mennyei utazásától Emese álmáig c. interneten megjelent tanulmányomban.

A finnugor őshazát rossz helyre tették. Götz L.: „Az erdőövi halász-vadász őslakosság népsűrűsége... rendkívül alacsony volt, ... ilyen körülmények között... közös finnugor, még inkább azonban az uráli alapnépeesség és a nyelvcsaládi alapnyelv 19. századi hipotézisei ... a szó szoros értelmében a semmibe foszlanak szét.” (1994/1060). A kelteminári kultúrát azért tették 1000 évvel korábbra, hogy az uráliaknak valamiféle régészeti kultúrát biztosítsanak (Götz L. 1994/1018). A finnugor őshaza állandó „vándorlásra” kényszerült, követve az indoeurópai őshazát, meg a különböző életföldrajzi, paleobotanikai hipotéziseket. Götz L. (1994/385) külön fejezetet szentel egyik különös „őshaza vándorlásnak” az elő-ázsiai műveltségek hatósugarából. Legutóbb a finnek „vonultak ki” a finnugor őshazából (Érdy M. 2010/426), ezért azt még nyugatabbra kellett tolni. Érdy 9 finnugor őshazát mutat be. Mások mellett arra is rámutat, hogy szovjet kutatók szerint a népmozgás fordított volt a steppén, vagyis délről észak felé irányult, Nyugat-Szibéria délről, a steppéről népesült be (uo. 427). Viszont az utóbbi időben feltárt magyar-rokon kusnarenkovói (Bjelaja és Ural folyók), szargatukai (az Irtis bal oldalán) és a még régebbi (1-3. század) szidorovkai leletek (Irtis jobb oldalán) nem a „finnugorokhoz”, hanem a hunokhoz vezetnek (uo. 326-338)!

Érdy összefoglalja az embertan, a genetika addigi eredményeit (p. 409-421). Következtetése: „a magyar népeesség... genetikai jellege, mind a bajkáli, mind a dél-kínai génjelzők általános jelenlétét tekintve... az államalkotó magyarság eredetét messze kelet felé jelöli ki a többi társtudományok egybehangzó támogatásával.”

A legújabb régészeti-genetikai vizsgálatok is hasonló eredményt mutatnak. Ötvös Zoltán riportjában (2016) Török Tibor genetikus (Szegedi Tudományegyetem) a következőket mondja: „A honfoglalók felmenőit nagyrészt a bronzkori Szintasta – Andronovo – Baraba kultúrkörben kereshetjük. (...) A kondai manysik és a többi rokon finnugor népek ősei elhagyták a sztyeppét és északra vonultak.” Ilyen feltételezést is megenged: „Nem zárható ki, hogy a honfoglalók magyar nyelven beszélőket találtak a Kárpát-Medencében.” (E véleményével nincs egyedül). Utal arra, hogy Raskó István prof. (MTA Szegedi Biológiai Központ) által vezetett kutatás is hasonló eredményekre vezetett, vagyis az Ukrajna és Kazahsztán területén feltárt vaskori szkíta népeességgel is szorosak a kapcsolatok. Ide kell citálnom egy László Gyula idézetet 1944-ből (p. 406-408). Ő a lószerszám szerkezetét (másokkal együtt) a szkítáig vezeti vissza: „... szinte minden tárgy, minden szokás visszanyúlik a szkíta őskorig... a viselet egésze s a még fontosabb temetkezési szokások is egy tömbben öröklődnek.”

Haiman Éva riportjából (2018) is hasonló képet kapunk Kásler Miklós prof.-tól (Országos Onkológiai Intézet) mely szerint az archeogenetikai vizsgálatok azt mutatják, hogy az „Árpád-ház tagjai eurázsiai eredetűek.” László Gyula szerint is (1974/181-182) mindkét őshaza „...csak olyan helyen lehetett, amely beletartozott a hun világbirodalomba (...) egyre inkább nyilvánvaló, hogy Árpád magyarjainak zöme törökös, ázsiai magyar, tehát a hunokkal egyazon területről való volt, s talán egyazon vérből származott.” Vagyis több törzsük is beszélhette a magyar nyelv őseit.

Tóth Tibor antropológus régebbi, de fontos megjegyzése szintén egy riportban (1975/152): „A honfoglaló magyarság csonthagyatéka a szarmata leletek között van, az Azovi-tengertől az Aral-tóig.” Életszerű a következő megállapítása: „Elképzelhető, hogy a leszűkített területekben való gondolkodás ezekben a távoli évezredekben nem helytálló. Ismert, hogy az egyes törzsek mozgástávolsága igen nagy volt, több száz, több ezer km. is.” (uo. p. 39).

Népzeneink eredetével kapcsolatban Sipos János (2010) Szabolcsi Bence régi megállapítását idézi: „A magyarság ma legszélső, idehajlott ága a nagy ázsiai zenekultúra évezredek fájának, mely Kínától Közép-Ázsián át a Fekete-tengerig lakó különböző népek lelkében gyökeredzik.” Kodály Zoltán véleménye is hasonló. Csajághy György (1966): a hun-utód türk származású népek zenéje igen szoros rokonságot mutat a régi stílusú magyar népdalokkal (a finnugor népekével nem).

Érdy Miklós (2010/394) idézi Bartók Béla egykori, agyonhallgatott megállapítását, mely szerint 87 török népdal 43 %-ának van magyar megfelelője: „... egy közös nyugat-közép-ázsiai eredetre mutat, és meghatározza korukat, mely legkevesebb 1500 év.”

Érdy ugyanitt egyéb, idevágó eredményeket is ismertet. Vizsgálta a magyar díszítőművészet 23 féle növényi elemének eurázsiai kapcsolatait (p. 178) és a következő megfeleléseket találta, csökkenő sorrendben: khorezmi (23-ból 17), szkíta, török, üzbég („szogd”), ujjur, perzsa, (szászánida), avar, kazah-kirgiz, finn, vogul-osztyák (ez utóbbi már nulla).

A „térképretekezés” általa kifejlesztett összetett módszerével (p. 429-455) vizsgálta a részleges lovastemetkezések, a fémlemez szemfedők, a génjelzők és népzeneik előfordulását ill. összefüggéseit, melyek Közép-Ázsiába vezetnek.

A magyar sámánhiedelmek ősi emlékei is megegyeznek a mongol-török népek hasonló emlékeivel, ill. gyakorlatával, köztük a szintén nyelvrokon manysik, hantik és lappok hagyományával (Diószegi Vilmos, 1958, bár Diószegi a manysikat, hantikát és lappokat az uráli nyelvekhez sorolja).

NYELVÉSZETI ELLENTMONDÁSOK

A nyelvészettel kapcsolatos kritikámban kiemelem a közvetett bizonyítékokat. Ez esetben sem kell feltétlenül nyelvésznek lennünk. A két legfontosabb könyvben (Götz, Marác) százával találjuk a konkrét, világos és logikus, eseti bizonyítékokat. Ezért kell elolvasni e könyveket! E szerzők nevét azonban hiába keressük Erdélyi István Magyar őstörténeti minilexikonjában (2012).

Tudvalevő, hogy a honfoglaló (honvisszafoglaló?) magyarság, majd a magyar királyság népessége, tekintélye (tehát nyelve is) domináns tényező volt a korabeli Európában. A magyarság egyenrangú volt a frankokkal, germánokkal, később a Német-Római császársággal, a Bizánci Birodalommal, a Kijevi Nagyfejedelemséggel. Mutatta ezt katonai tekintélye, a királyházasságok, szentté avatások. A kereszténység felvételével azonban fokozatosan erősödött a német befolyás, majd jött a tatárjárás, törökdúlás, Habsburgok (akikkel katonailag még mindig egyenrangú felek voltunk).

Szorosan ide tartozik az a tény is, hogy a magyar nyelvű népesség majdnem duplája az összes többi, mintegy 15 féle finnugor nyelvet beszélő népnek.

A nyelvemlékekkel kapcsolatban Götz L. több helyen felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy az uráli-finnugor nyelvek többségének gyakorlatilag nincsenek nyelvemlékeik. A magyarban hosszabb szövegek már a 12. század vége óta ismeretesek. A finnek első emlékei a 16. századból valók, a többi nyelvből csak a 18-19. századi adatok vannak. Az obi-ugorok (hantik, manysik), legközelebbi nyelvrokonaink, összesen kevesebben vannak 30 ezernél, több egymástól eltérő különböző nyelvjárással (Érdy, 2010/427). Itt megjegyezhetjük, hogy a magyar nyelv a környező indoeurópai nyelvekhez viszonyítva egységes és alig változó (az évszázadok tükrében).

A rokonsági viszonyok kutatásában nem szabadott volna a magyar nyelvet ily mértékben mellőzni. „Az adott körülmények által meghatározott helyzetben egyedül a magyar nyelvből kiindulva lehetett volna módszeres nyelvhasználat végezni.” – Ahogy ezt Götz László a 7. Magyar Őstörténeti Találkózón kifejtette (ZMTE). Ugyanitt: „Az indogermanisztika sem a mai cigányra, az albánra és az afgánra építette fel nyelvcsaládi és nyelvfejlődési elméletét, hanem a legrégebbi nyelvemlékekkel, ősi kultúrákkal rendelkező és nagy számú népességek által beszélt óind, óperzsa, ógörög és latin nyelvekre.” A történelmietlen szemlélet következménye, hogy „... minden olyan magyar szót, amelynek nem volt megfelelője a finnugor nyelvekben... a szó szoros értelmében újra ütötte...” (mármint a finnugrisztika). Arany János (Akadémiai papírszeletek II.) 1878-ban:

Amit Miklosich és Dankovszky s Leschka szerényen
Meghagya, Bernátok kótyavetyélik el azt,

Kapkod ürügghöz ez is, mint a mennykőhöz előde,
Hogy, ha mi bönge maradt, elszlavizálja szegény.

Marác L. (2017/93): „...10 % körül van azoknak a magyar szótári tételeknek a százaléka, amelyeknek van megfelelőjük az uráli/finnugor nyelvekben. Ez meglehetősen kicsiny része a magyar szókészletnek.” Hary Györgyné (1971, 1976) a TESZ első két kötetéből (az „o” betűig bezárólag) összeszámolta az 1600-ig dokumentált szavakat. Ezek százalékos megoszlása:

14,0 % ismeretlen	6,1 % német
13,5 % szláv	5,8 % ó- és oszmán török
8,1 % hangfestő, stb.	3,5 % vándorszó
11,1 % latin	2,9 % egyéb eredetű
7,7 % uráli, finnugor, ugor	27,2 % vitatott

Az 1800/1900-as századforduló idején a 7,7 % még 21,1 % volt... Az ismeretlen szavaknál izgalmasabb lesz azon szavak száma, amelyekről majd kiderül, hogy a kölcsönzés fordított irányú volt. Marác L. szerint a magyar-török szótári párhuzamok jövevényszavakká minősítése sántít, nincs összhangban a történeti, régészeti kutatások eredményeivel. A genetikus családfa elmélet kizárja a többi nyelvet a kutatásból, pedig sok kikövetkeztetett, rekonstruált alapszónak van szabályszerű hasonmása az áltáji nyelvekben is (2017/296). Sinor D. szerint (1975/338) a kölcsönzések „... történelmi szempontból alig használhatók fel. Bizonyító erejük csak azok számára van, akik már eleve meg vannak győződve valamely történelmi állítás helyességéről.”

Mint említettem, Götz L. és Marác L. könyveikben sok-sok, bőven elegendő példával bizonyítják, hogy a finnugrista nyelvészek rendszerüket hipotézisek láncolatára, körkörös érvelésekre építették fel. Sok esetben szelektálják, vagy megerősokolják a szavakat, hogy bele tudják illeszteni az általuk elképzelt rendszerbe. Módszereikhez tartozik a „forráskritika”, forrásfélremagyarázás, forráselhárítás, sőt a forráshamisítás is.

Mint láttuk, domináns ősnyelv igen alacsony népsűrűség mellett nem jöhet létre, ahol ilyen kialakulhatott, az csak délebbre, az andronovói kultúra (Kr. e. 1700-1100) területén volt lehetséges, ahol rézkori földművelő lakosság élt. De ez a népesség zömmel nem indoeurópai volt, mint ahogy a „germanista” történészek elképzelték. A finnugristák szerint az andronovóiak északi szomszédai voltak az ugorok (a magyarok és a hanti-manysik ősei). E régészeti kultúrát azután a vaskori lovas-nomád kultúra váltotta fel, szkíta dominanciával. Az ő északi szomszédai már az ősmagyarok voltak – a finnugristák szerint.

Fodor István (1975/75-80): Az állattartást, földművelést a finnugorok déli, iráni nyelvű népektől tanulták el (még az „ugor” idők előtt), bizonyíték a juh és kecske elnevezése, ezek ősiráni jövevényszavak. TESZ: a magyar „juh” és a „kecske” szavak nem iráni eredetűek. Szintén Fodor I. (uo. p. 74): az andronovói kultúra területét „... jórészt bizonyára ősiráni nyelvet beszélő népcsoportok tartották megszállva.” Ők voltak az ugarság tanítómesterei (p. 113), és ennek „halvány nyelvészeti bizonyítékai is vannak.” Bartha Antal „eretnek” gondolatokat is megengedett magának, bár nem lépett ki a sorból: „Semmi sem bizonyítja, de nem lehetetlen, hogy a (déli eredetű) bevándorló hullámok indoeurópai dialektusokat beszéltek. Több évezredre visszatekintő eredetükben, műveltségi hagyományaikban dél-mezopotámiai és elő-ázsiai vonások tisztán felismerhetők.” (1976/431). (...) „Az új gazdálkodást elterjesztő déli eredetű bevándorlók hullámai léleken számuk szerint is jelentősek voltak, találkozásuk, majd elkeveredésük a finnugor csoportokkal mély nyomokat hagyott ezek műveltségében és paleoetnográfijában.” (p. 430).

Götz L (1994) több száz oldalon keresztül elemzi ezeket a délről kiinduló, eredetileg többségükben szumér eredetű vándorlásokat és ezek hatását az eurázsiai népek művelődésére, nyelvére. Innen származnak a szumérral közös szavaik, melyek természetesen nem indogermán eredetűek.

A következő állomáson (Fodor I. 1975/127), a Dél-Urál vidékén, az i. e. 6. században nem csupán az iráni nyelvű szkíta-rokon sazuomaták éltek, „... hanem más népek, köztük az ősmagyarok is.” Sőt, a két népesség keveredett is egymással! (p. 164). Innen vannak a honfoglaló magyarság szkíta-

szarmata korból megőrzött szellemi kincsei (p. 153). Az ilyen mondatok mutatják a finnugrista történészek tudathasadásos állapotát. Mert mit mond Fodor I. még 2009-ben is?: „A középkori krónikáinkban feltűnő szittyá és hun rokonság-elméletek nyugati írott hagyományokon és nem a mi őseink eredettudatán alapulnak. Akkoriban a szkíta megnevezés nem jelentett egyebet, mint nomád, keleti eredetű.” (p. 128). Persze szerinte a „... tundrába szakadt... obi-ugorok nemcsak művészetükben, hanem népköltészetükben és népszokásaikban is szinte napjainkig megőrizték állattartó-földművelő gazdálkodásuk emlékét.” (1975/125). Fodor I. talál „kibúvót”, hogy miért nem találjuk az ősmagyarok hagyatékát: „... minden steppei nép az eurázsiai pusztaságokon egyedülálló szkíta divat szerint öltözött, s az akkoriban legtökéletesebb szkíta fegyvereket használta. Ezért nem tudja a mai régész a Dél-Ural és a Volga vidékének steppei régészeti emlékegyében elkülöníteni a különböző népek hagyatékát.” (1975/218). De akkor mit jelentenek a következő sorai? (p. 30): „Az egykori szkítákkal tehát, akik egy-másfélezer évvel korábban éltek a mai Ukrajna területén, mint a magyarok, csak krónikáink jóvoltából kerültek kapcsolatba őseink.” (?)

Visszatérve a nyelvészeti problémákra, említettem, hogy a finnugor őshaza életföldrajzi „adatokból” való kikövetkeztethetősége kudarcba fulladt. Hogy mennyire sikamlós terület a finnugor nyelvészet, mint őstörténetírást segítő tudomány, arról itt is meggyőződhetünk.

Fodor I (1975/51): A sítalpat, a szánt az uráliak ismerték, „... mivel voltak rájuk vonatkozó szavaik, amelyek a magyarból később kivesztek.” „Vas” szavunk uráli eredetű (p. 53). TESZ: A „vas” akkor „... az Urál vidékén természetállapotban is előforduló réz volt.”

A ló, fék, nyereg stb. szavak finnugor eredetűek, holott ezeket a finnugor őstörténet szerint később, az ugor kori déli, feltehetően „iráni” népek ismertették meg őseinkkel.

Jankó János 1900-ban (in Kodolányi) az uráli őshazát három szó (ponty, harcsa, csuka) alapján próbálta meghatározni. Ma a „csukát” szláv eredetűnek tartják, a harcsa és a ponty szavak ismeretlen eredetűek (TESZ).

Zsiri Miklós (1943) 11 szó alapján határozta meg az őshaza helyét. Ezekből ma már csak a „sün” és a „méh” számít finnugor eredetűnek (in: Kodolányi, p. 402). A méh azonban a poszméh, vagy dongóméh lehetett, bár Csernyecov szerint a méh és a méz iráni jövevényszavak (Fodor I. 1975/38).

Hajdú Péter négy fanév alapján véli megtalálni az őshazát (1975), melyek a magyarban nincsenek meg... Sinor Dénes (Sinor, Denis 1975/335) szerint a négy fanév közül kettő az altáji nyelvekben is megvan. „... Ha kizárólag uráli nyelvanyaggal dolgozunk, csupán azt bizonyíthatjuk, amit már kezdettől fogva helyesnek tartottunk” (uo. p. 338).

További példa a körkörös érvelésre (circulus vitiosus) Sinor D.-nél (p. 329): Történelmi hipotézis, hogy a magyarok együtt éltek a törökökkel, tehát a kölcsönszavakat a török nyelvből kell levezetni. Mi bizonyítja, hogy a magyarok a törökökkel együtt éltek? A sok török kölcsönszó.

Marác László példája (2017/296) a körkörös érvelésre: Egy szó akkor tartozik az eredeti finnugor nyelv alapszókészletéhez, ha megvan a finnugor nyelvekben (Sz. I.: ha nincs meg, akkor jövevényszó). De honnan lehet tudni, hogy milyen egy finnugor nyelv? Válasz: ez nyilvánvaló, mert a magyar a finnugor nyelvekkel közös szótári tételekkel rendelkezik.

Az indoeurópai nyelveket kutató, többnyire német tudósok a Grimm-féle „hangtörvények”, „hangeltolódások”, „hangfejlődések” alapján felépítettek egy képzeletbeli genetikus (származási) családfát. Bizonyos szóegyezések, szóátvételek alapján a feltételezett finnugor alapnyelv idejét a tudósok Kr. e. 4000 és 2000 közé tették. Közben a „hangtörvényekről” kiderült, hogy nem alkalmasak indogermán ősnyelvi fokozatok időbeli meghatározásához, elkülönítéséhez, nyelvi (és népi) családfa felállításához, a több ezer éves nyelvemlékek megléte ellenére sem. Az uráli-finnugor-ugor családfa tehát így támasz nélkül maradt (ráadásul az időrend is erősen megváltozott, amit a finnugor nyelvészek már nem tudtak követni).

A „szabályos” hangeltolódásokra épülő „nyelvfelődés” a finnugor nyelvek esetében is zsákcáának bizonyult. A „hangtörvényekről” kiderült, hogy nem is léteznek. Ahogy Götz László mondja, a velük való zsonglörködés csak szemfényvesztés volt. A mássalhangzók változása nem időbeli, hanem jelentésbeli változásokat jelentenek. Erre számos és elegendő példát hoz fel (1994/105-132). A finnugristák természetellenesen szétszabdalták a közös gyökökre épülő szóbokrokat. De nem is voltak következetesek, mert pl. nem a régebből adatolt magyar szót ill.

mássalhangzót teszik meg ősbibnek („fej”), hanem a jelenlegi finnugor nyelvek „p”-vel kezdődő mai szavait. Azt is meg kell mondani, hogy még a régebbi nyelvemlékekkel rendelkező magyarban sem figyelhető meg semmiféle „szabályos” hangeltolódás. A kikövetkeztetett, „rekonstruált” ősnylevi szavak valószínűleg a valóságban sosem léteztek. Sem a hozzájuk rendelt népek, sem az őshazák.

Az indogermanisztika mérvadó tudósai szerint az indogermán nyelvek több mint valószínű areális nyelvsvöetségek módjára, fokozatosan alakultak ki. Ezt az elméletet N. S. Trubeczkoy dolgozta ki és az 1940-es évektől kezdődően vált elfogadottá. A nyelvrokonság a különböző nyelvű népek egymásmellettiségének következménye. Jellemző megnevezései: areális nyelvsvöetség, areális nyelvkiegyenlítődség, nyelvi térség, „lingua franca”. Közeledve a magyar nyelv őséhez: ugor-magyar ősnylev, ugor-magyar nyelvközség, Götz László (1994/1067-1094) és Marác László (2017) könyvei igen részletesen felvázolják a magyar nyelv ősének szerepét közép-nyugat Ázsiában az andronovói kortól a szkíta-szarmata koron át a honfoglalás előtti kelet-európai állapotokig. Rehabilitálják az „ugor-török háború” állítólagos veszteseit (Nagy Géza, Fiók Károly, Rohonyi Gyula, Vámbéry Ármin, Thury József, Almásy György, Fischer Károly Antal). Az említett térségben igen sokan, több nép beszélhette a magyar nyelv őset. Marác László nagy nyelvi apparátussal feltételezi, hogy az ún. ugor-magyar „szülőnyelv” leszármazottai közé tartoznak a (heftalita) hunok, onogurok, szabírok, avarok, bolgárok, kazárok, ogurok, szaragurok, kutrigurok, utrigurok és magyarok (2017/314).

„Az ugor-magyar ősnylev, mint sarkalatos nyelv, közvetítő nyelvként működött, mivel eltért az északra eső finnugor, a keletre eső altáji vagyis a török-mongol, a délre eső indo-iráni és a nyugatra eső balti-szláv nyelvektől (...) Az andronovói korszakban kialakult ugor-magyar szülőnyelv leánya, az ősmagyar, erős hatással volt a finnugorra, törökre, indogermánra...” (uo. 313).

Végül röviden meg kell emlékezni a székely-magyar (=magyar) rovásírásról, mert lényeges őstörténeti vonatkozásai vannak. Elégké közismert, hogy a szokásos finnugor szemlélet szerint itt is átvételekről lehetett csak szó, sőt késői átvételekről természetesen... A magyar rovásírás a kazár, esetleg türk írásból származik, amit később kiegészítettek (szláv közvetítéssel...) görög eredetű betűkkel. A korábbi kutatások (Sebestyén Gyula, Forrai Sándor) a föníciai írással hozzák összefüggésbe a magyar rovásírást, bár Forrai Sándor szélesebb körű, mezopotámiai stb. kapcsolatokra is gondolt, amellet, hogy az írás egyik bölcsőjének a Kárpát-medencét tartotta. Ezzel nincs egyedül, ha Varga Géza, Varga Csaba és mások kutatásaira is gondolunk. Friedrich Klára szerint (2010/38) rovásírásunk „... önálló fejlődésű, kárpát-medencei eredetű betűírás, amely szkíta-hun-avar-magyar folytonosságunknak is bizonyítéka.”

Meg kell jegyezni azonban, hogy a magyar rovásírással foglalkozó kutatók többsége az írásos tatárlakai korongot – komolytalan források nyomán – Kr. e. 4500-ra teszi, vagyis kb. ezeröttszáz évvel „megöregíti”, amiből azt a – feltehetően téves – következtetést vonják le, hogy innen kerültek ezek a jelek Mezopotámiába. Ezt az elképzelést Götz László (1994/735-744, 908-910) igen alaposan és hihetően megcáfolta. Ettől függetlenül van létjogosultsága Európában is keresni az írás (egyik) bölcsőjét.

Kerepesi László könyve viszont tudományosan igényes vizsgálat alá vetette rovásjeleinket. Megállapította például, hogy a rovásírás jelei megfelelnek az ékírás technikai igényeinek, s a betűk szerkezeti felépítésének logikai rendszere alapján elmondható, hogy a „... magyar nyelvű rovásírás betűalakjai ugyanabból a forrásból származnak, melyből Homérosz korának ógörög betűi erednek” (személyes közlés). Ezt a forrást archaikus európai műveltségnek nevezhetjük, és korát a Kr. e. IX-VI. évszázadra tehetjük. Az írásmód (mássalhangzós írás) valóban hasonló a föníciaihoz. „A magyar rovásírás eredetét az ismert tudományos koncepcióktól eltérően az ókorban érdemes keresni (...) Ez nem jelenti azt, hogy a mai magyar nép ókori népként lenne azonosítható.” (p. 138). Ő sem zárkózik el azonban attól a gondolattól, hogy a székely-magyar rovásírás a Kárpát-medencében őshonos lehetett (p. 110).

IRODALOM

- BAKAY Kornél (1995): Tudatlanság, történelemhamisítás vagy nemzetgyalázás? (Bereményi G., Levédia. Irodalmi forgatókönyv. Eurofilm). Havi Magyar Fórum, III. 7. p. 74-81.
- BAKAY Kornél (2002): Az Árpádok országa. Respenna Bt., Budapest.
- BAKAY Kornél (2004): Magyarok lenni: büszke gyönyörűség. Kráter Kiadó, Pomáz.
- BÁLINT Csanád (1970): A kalandozó hadjáratok újabb értelmezéséért. Valóság 13. 2. p. 71-74.
- BARTHA Antal (1976): Magyar őstörténet. Magyar Tudomány 21. 7-8. p. 425-435.
- BENKŐ Lóránd főszerk. (1967, 1970, 1976): A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1, 2, 3. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BÓNA István (1973): Nagy Károly nyomdokain. In: Szombathy V. szerk.: Évezredek hétköznapjai. Panoráma Kiadó, Budapest.
- BOROS János – RAPCSÁNYI László (1975): Vendégségben őseinknél. Gondolat Kiadó, Budapest.
- CSAJÁGHY György (1996): A magyar népzene ősrétegéről. Magyar Fórum, nov. 28., p. 16.
- DIÓSZEGI Vilmos (1958, 1998): A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ERDÉLYI István (2012): Magyar őstörténeti minilexikon. Napkút kiadó, Budapest.
- ÉRDY Miklós (2010): A magyarság keleti eredete és hun kapcsolata. Kairosz Kiadó, Budapest.
- FODOR István (1975): Verecke híres útján. Gondolat Kiadó, Budapest.
- FODOR István – KULCSÁR Valéria szerk. (2009): Szkíta aranykincsek. Kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban. OKM.
- FORRAI Sándor (1994): Az ősi magyar rovásírás az ókortól napjainkig. Antológia Kiadó, Lakitelek.
- FRIEDRICH Klára (2010): Írástörténeti áttekintő magyar szempontból. Szakács Gábor. Budapest
- GALGÓCZY János (1905): Őstörténeti böngészgetés II. In: G. J.: A sumír kérdés. Gilgamesh Kiadó, New York, 1968. (szerkesztik: Fehér Mátyás és Dr. Érdy Miklós).
- GÖTZ László (1987): Keleten kél a nap. Összegző tanulmány. Előadás: Szentendre, jún. 26. Petőfi füzetek II. Kiadja: Szentendrei Petőfi Kulturális és Hagyományőrző Egyesület.
- GÖTZ Miklós – SZILI István (1993): Götz Lászlóról és magyar őstörténeti munkásságáról. Hunnia 44. p. 50-51.
- GÖTZ László (1994): Keleten kél a nap. Püski Kiadó, Budapest.
- GÖTZ László (2005): Az uráli-finnugor nyelvek genetikus nyelvcsaládi elméletének ellentmondásairól. In: Hetedik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. Szentendre, 1992. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Elektronikus Könyvtára.
- GÖTZ László (2005): Az alsótárlakai kőírási táblák keletkezése, a környező régészeti műveltségek leletösszefüggései tükrében. In: A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 5. Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. Altenberg, 1990. A ZMTE Elektronikus Könyvtára.
- GYÓRFFY György (1973): A honfoglalásról újabb történeti kutatások tükrében. Valóság, 16/7. p. 1-16.
- GYÓRFFY György (1975): Nyilatkozata. In: Boros J. – Rapcsányi L.: Vendégségben őseinknél. Gondolat Kiadó, Budapest. p. 269, 411.
- HAJDÚ Péter (1975): A rokonság nyelvi háttere. In: H. P. szerk.: Urali népek. Corvina Kiadó, Budapest. p. 11-43.
- HAIMAN Éva riportja Kásler Miklós professzorral: Sikeresen azonosították az Árpád-háziak DNS-ét. Magyar Idők, 2018. febr. 21.
- HARY Györgyné (1976): Kiegészítések egy nyelvviita történetéhez. Valóság, 19/10. p. 94-101.
- HARY Györgyné (1971): Régi magyar szókinccs. Magyar Nemzet, nov. 14. p. 21.
- HUNFALVY Pál (1870): Magyarország ethnographiája. In: ifj. Kodolányi János, id. mű, p. 39-65.
- KÁSLER Miklós prof. nyilatkozata. In: Haiman Éva riportja...
- KEREPESI László (2013): A betűmátrix (Antik betűk, írások és a régi magyar írásrendszer. Kerepesi László.
- KÉKI Béla (1975): Az írás története. Gondolat Kiadó, Budapest.
- KISZELY István (2009): Mérgező kötetek. Magyar Demokrata, 13/21. p. 50-51.
- KISZELY István (2010): Mérgezett történelem. Magyar Demokrata, 14/48. p. 48-49.

- KODÁLY Zoltán (1970): A magyar népzene. Zenemű Kiadó, Budapest.
- Ifj. KODOLÁNYI János szerk. (1973): A finnugor őshaza nyomában. Gondolat Kiadó, Budapest.
- U. KŐHALMI Katalin (1972): A steppék nomádja lóháton, fegyverben. Akadémiai Kiadó, Budapest. p. 186-193.
- LÁSZLÓ Gyula (1944): A honfoglaló magyar nép élete. Magyar Élet Kiadása. Püski Sándor.
- LÁSZLÓ Gyula (1990): Őseinkről. Gondolat Kiadó, Budapest.
- MARÁCZ László (2008): A finnugor elmélet tarthatatlansága nyelvészeti szempontból. A magyar nyelv eredetéről. In: Magyarságtudományi tanulmányok. Hun-idea Kiadó, Budapest.
- MARÁCZ László (2017): Elhallgatott Közép-ázsiai Nyelvrokonaink. Frig Kiadó, Budapest.
- MOLNÁR Zsolt – MOLNÁRNÉ CZEGLÉDI Cecília (2009): A tisztamagyar nyelv kincseinek megőrzése és tanítása. Marác László előszavával. Püski Kiadó, Budapest.
- ÖTVÖS Zoltán riportja Török Tiborral: Kaukázusi testvérek. Napi Magyarország 2016. nov. 26.
- SEBESTYÉN László (1975): Kézai Simon védelmében. Szerző kiadása. Kibővítve: Nap Kiadó Bt. 1977, Budapest.
- SINOR, Denis (1975): Történelmi hipotézisek és a nyelvtudomány. In: Gulya J. szerk.: A vízmadarak népe. Európa Kiadó, Budapest.
- SIPOS János (2010): A siratótól a hősmelódiáig. Milyen eredetűek a magyar népzene honfoglalás kori régegei? Magyar Nemzet Magazin, dec. 18. p. 35.
- SZÁSZ Béla (1943): A hunok története, Attila nagykirály. Genius Kiadó, Budapest. Új kiadás Kristó Nagy István és Bakay Kornél előszavával: Szabad Tér Kiadó, 1994, Budapest.
- SZILI István (1995): A finnugor családfa gyökerei. Nyelvészeti paleontológia. Hunnia, 70. p. 39-42.
- SZILI István (1997): A finnugor őstörténetírás hiányosságai. Kézirat (100 példány).
- SZILI István (1998): Arvisura – igazszólás. Magyar Demokrata 2/19. p. 51.
- SZILI István (1999): Kiknek még fáj három dolog... A felvilágosult dalszövegíró esete a hunokkal. Magyar Demokrata 3/28. p. 22-24.
- SZILI István (2013): Etana mennyei utazásától Emese álmáig. Bérzci Szaniszló rajzaival. Mikes International. Hága, Hollandia. Interneten.
- TÁNCICS Mihály (1978): Életpályám. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- TESZ: Lásd: Benkő Lóránd főszerk.
- Tóth Tibor (1975): Nyilatkozata. In: Boros J. – Rapcsányi L.: Vendégségben őseinknél. Gondolat Kiadó, Budapest.
- TÖRÖK Tibor, nyilatkozata. In: Ötvös Zoltán riportja
- VALKAY Erzsébet (1976): Őrszem, létrás életfa, szárnyas napkorong. Művészet, 17/10. p. 39/44.
- VÁMBÉRY Ármin (1882): A magyarok eredete. In: ifj. Kodolányi János szerk. (id. mű).
- WELLS. H. G. (1930): A világtörténet alapvonalai. Genius Kiadó, Budapest.
- ZSIRAI Miklós (1943): A magyarság őstörténete. In: ifj. Kodolányi János szerk., id. mű, p. 394-408.